

Hooglandse Nieuwe

informatieblad voor alle geïnteresseerden rondom
de Hooglandse Vieringen van de Ekklesia Leiden

achttiende jaargang, nr. 4
december 2022

ik ben

Olen tu Je suis אֲנֹכִי יְהוָה
Jeg I am Ég er Mənəm
Ez im Rydw i मैं हूँ Ich bin
ne ou Az съм Ek is Είμαι

Rapenburg 100
2311 GA Leiden
071-5134 558

info@ekklesialeden.nl
www.ekklesialeden.nl
www.rapenburg100.nl

Hooglandse Nieuwe is het (digitale) blad voor alle geïnteresseerden rondom de Hooglandse Vierungen van de Ekklesia Leiden. Het verschijnt viermaal per jaar (maart, juni, september, december).

Redactie Arie de Kluijver, Jasper Radder, Wim Schouten, Jan Slotboom, Myranda Wilbrink, Paulien van Yperen

Opmaak Myranda Wilbrink

Drukwerk Sylvia van Hoven

Downloaden

www.ekklesialeden.nl/hooglandse-nieuwe-online

Postabonnement: € 20 per jaar

Nieuwe abonnees opgeven bij het secretariaat: info@ekklesialeden.nl en betalen door overschrijving op NL66 INGB 0004 8198 29 o.v.v. postabonnement HN 2022

Kopij voor het nummer van 2 april 2023 met het thema 'bouwen' uiterlijk op zondag 19 maart 2023 insturen naar: hn@ekklesialeden.nl

PASTORES

Vacant
participantenpastor

Rob van Waarde, studentenpastor (PKN)
06-4193 5997, rob@rapenburg100.nl
Claudia Sarti, lifecoach, claudia@rapenburg100.nl

VERENIGING Ekklesia Leiden

Zie: www.ekklesialeden.nl

Dagelijks bestuur:

- Robert van der Toorn, voorzitter@ekklesialeden.nl
- vacant, wordt gelezen door een bestuurslid secretaris@ekklesialeden.nl
- Chris Gerritsen, penningmeester@ekklesialeden.nl

REKENINGNUMMERS

Vereniging Ekklesia Leiden: NL66 INGB 0004 8198 29

- voor alle vrijwillige bijdragen

- voor lidmaatschap: € 25 (studenten € 12,50) per jaar

Stichting rk Vrienden van het Leidse Studenten

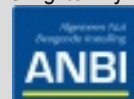
Pastoraat: NL52 INGB 0000 6152 28

Stichting Diaconaal Fonds Hulperlening LSE:

NL42 INGB 0003 3133 66 voor alle diaconale giften

Deze rechtspersonen zijn erkend door de fiscus.

Uw giften zijn aftrekbaar.

In dit nummer over 'ik ben':

- 3 Redactioneel
Wim Schouten
- 4 Ik ben...
Bert Boter
- 6 Ik ben
Pieter Kousemaker
- 8 Vier posters met Ik ben..
Loesje [postbus 1045 Arnhem]
- 9 Ik ben een blij bloemenhoofd
Monique van der Gaag
- 10 Ik denk, dus ik ben
Jasper Radder
- 13 Ik ben
Wilmeneke Koppe
- 14 Ik ben een steen
Wouter Belier
- 15 Ik ben een kamer van hoop [gedicht]
Arie de Kluijver
- 16 Ik ben lekker stout [gedicht]
Annie M.G. Schmidt
- 17 Wie ben ik?
Ton Uijl

en verder...

- 18 Uit de kunst...
Jasper en Mariet Radder
- 19 Thema april 2023 HN - Bouwen
Feddemma actueel - Kerstmis in de derde wereld
Hans Feddemma
- 20 Het favoriete gedicht van...
Jules de Vries
'Huizen in de binnenstad' van Willem Wilmink

Bij de voorplaat

nederlands
ests armeens frans hebreuws
deens engels ijslands
welsh hindi azerbeidzjaans grieks
koerdisch maori bulgaars afrikaans duits

[fouten voorbehouden]

In geprinte versie alleen in postabonnementsvorm, meld u aan via info@ekklesialeden.nl; 20 euro per kalenderjaar, zie colofon

Redactioneel

Ik ben

Wim Schouten

“Ik denk, dus ik ben”. Deze beroemde zin van de Franse filosoof Descartes wordt door Jasper Radder in dit nummer aangehaald. Ik denk, dus ik ben..... Dat is leuk gezegd door Descartes, maar wie of wat ben ik? Volgens de schrijver Sinan Çankaya in zijn boek “mijn ontelbare identiteiten” zijn we allemaal “een voortbrengsel van ontmoetingen, een samenraapsel van verhalen, een bundeling ervaringen”. Je identiteit is dan ook nooit eenduidig. Desondanks zijn we geneigd om ons beeld van de identiteit van een ander, maar ook van onszelf, te laten bepalen door het meest in het oog springende attribuut. Pieter Kousemaker noemt dat in dit blad labeling. Die labels dienen we elkaar toe. Dat kan tot afwijzing en uitsluiting leiden. Daarom is het belangrijk om te beseffen dat elk mens meer is dan het label dat we er op het eerste gezicht op plakken.

In mijn studententijd deed ik elke zomer als vrijwilliger mee met een vakantiecamp voor chronisch zieken en gehandicapten. Op het moment dat de vaak ernstig gehandicapten binnengedragen werden zag ik vooral de meelijwekkende gebreken. Ik vereenzelvigde de gasten met hun handicap. Na een paar dagen met ze opgetrokken te hebben veranderde dat wonderwel. De handicaps verdwenen naar de achtergrond, en het werden gewoon mensen met leuke en minder leuke eigenschappen, met humor of sacherijn, met geduld of ongeduld, met verhalen of gesloten, met vrolijkheid of somberheid, eenzaam of met een hele

mits meelevende familieleden, slim of dom, zeurend of altijd tevreden, enzovoort. Voor mij was het een bijzondere ervaring hoe zieken en gehandicapten ineens “gewone” mensen waren geworden met al hun leuke en minder leuke kanten.

De vraag wie of wat we zijn moeten we dus niet willen beantwoorden aan de hand van ons meest in het oog springende attribuut. We zijn van alles. Ook Ton Uijl schrijft over zijn vele identiteiten als kind, echtgenoot, Hbo'er, ouder, supervisor, grootouder, columnist enzovoort. En Monique van der Gaag is meer dan een blij bloemenhoofd. Wie of wat we zijn is, dat maakt dit themanummer van de HN duidelijk, niet in een paar woorden te vatten. Wel is duidelijk dat we bepaald lijken te worden door de betekenis die we voor anderen hebben. Zoals Arie de Kluijver, een kamer van hoop is, en Wilmieneke Koppe haar bestaan bevestigd weet doordat ze met anderen zingt en naar muziek luistert, maar ook meer dan dat is in relatie tot veel anderen.

Ik ben.... Wat ben ik dan? Volgens Spinoza ben ik een tijdelijke modus van de eeuwige en oneindige substantie, kenbaar aan een tweetal attributen, denken en materie. Maar dat geldt voor alles en iedereen. Blijft de vraag: wat is mijn essentie? Wouter Belier schrijft in dit nummer dat volgens Sartre de existentie aan de essentie vooraf gaat. Dat betekent dat we helemaal zelf kunnen bepalen wie of wat we zijn. Dit in tegenstelling tot Spinoza, die ervan uit-

gaat dat wie of wat je bent, wat je doet en wat je wilt, bepaald wordt door de eeuwige en onveranderlijke wetten van de natuur. Zelf kiest hij voor een tussenpositie, waarbij we constant worstelen om de verlangens van de eerste orde (ik wil een sigaret) in lijn te brengen met die van de tweede orde (ik wil een gezonde niet-roker zijn).

Terug naar de vraag wat mij maakt tot wat ik in mijn diepste wezen ben. Volgens Bert Boter in dit blad wordt het hebben van een naam als heel belangrijk ervaren in dit verband. Daar zit iets in. Wie een naam krijgt, is gekend en erkend als individu in relatie tot anderen. Een konijn dat een naam heeft gekregen, heeft een veel grotere kans om de kerst te overleven dan zijn naamloze soortgenoot. Maar ook die naam is weer niet volledig bepalend voor wie of wat we zijn. Dat brengt Bert Boter tot de conclusie dat een volledig antwoord op die vraag alleen is te geven door God, door de enige die ons volledig door heeft. Verder kent niemand zichzelf volledig en wordt niemand door een ander volledig gekend. Dat klinkt lastig, maar het heeft ook mooie kanten. Is het niet heerlijk dat er aan onszelf en aan anderen altijd een wereld aan nieuwe, ongekende kanten te ontdekken valt? Dat kunnen we zien als een opdracht om nieuwsgierig te blijven naar onszelf en naar anderen. En dat is misschien wel de belangrijkste boodschap van deze HN.

Ik ben...

Bert Boter

Over de woorden ‘ik ben’ in bijbels en/of theologisch verband is veel te zeggen. Veel verschillends ook. Je kunt de woorden betrekken op God zelf, die zich hiermee aan Mozes laat kennen in Exodus 3. ‘Ik ben die ik ben’. Of je kunt ze betrekken op Jezus die in het Johannes-evangelie de zogenaamde ‘Ik ben’ woorden spreekt. ‘Ik ben het brood des levens,’ ‘Ik ben de ware wijnstok’. Je kunt denken aan Johannes de doper, van wie de mensen zich afvragen wie hij is, of aan die woorden van Jezus: ‘Wie zeggen de mensen dat ik ben?’ Maar je zou ook kunnen denken, en dat wil ik in dit artikel doen, aan de vraag: ‘Wie ben ik zelf eigenlijk?’ En een antwoord daarop zou je naam kunnen zijn. ‘Ik ben Bert’, eventueel met de toevoeging van je ouders: ‘de zoon van Ruud en Marieke’. Of zelfs de andere gezinsleden ‘de broer van Henk en Marijke’, ‘de vader van Feline en Lucas,’ ‘de man van Rieke’. Wie je bent wordt dan bepaald door je naam en je relatie tot je naaste familieleden. Zo’n beschrijving heeft goede (bijbelse) papieren. Denk maar aan de vele geslachtsregisters, van Genesis tot aan Mattheus en Lucas. Je naam bepaalt zo je identiteit. Wie je naam weet, kan je aanspreken. En als je aangesproken wordt, dan ben je iemand. Zoals in dat beroemde gedicht van Neeltje Maria Min uit 1966:

*Mijn moeder is mijn naam vergeten,
mijn kind weet nog niet hoe ik heet.
Hoe moet ik mij geborgen weten?*

—
*Noem mij, bevestig mijn bestaan,
laat mijn naam zijn als een keten.
Noem mij, noem mij, spreek mij aan,
o, noem mij bij mijn diepste naam.*

—
Voor wie ik liefheb, wil ik heten.

Als je een naam hebt, als je met die naam aangesproken wordt, dan word je gekend. En als je gekend wordt kun je

zeggen ‘ik ben...’

Daar zit veel waars in. Wanneer iemand op straat naar mij roept: ‘Hé, jij daar!’, dan reageer ik daar waarschijnlijk niet direct op. Zeker niet wanneer er meerdere mensen op straat zijn. Het kan immers net zo goed aan iemand anders gericht zijn. Maar wanneer iemand roept: ‘Hé, Bert!’, dan is de kans groot dat ik meteen opkijk. Want dat ben ik immers, Bert.

Maar is met mijn naam ook mijn identiteit gegeven? Als je mensen vraagt iets over zichzelf te vertellen beginnen ze meestal met hun naam, maar het tweede dat klinkt is vaak hun beroep. ‘Ik ben Bert, ik ben predikant’. En in zekere zin zegt dat meer, het vertelt iets over waar je een groot deel van je tijd mee bezig bent. Waarin je je ontwikkeld hebt, waar je kennelijk vaardigheden in hebt. Maar is dat dan wie ik wezenlijk ben?

geen psalm waar ik meer over heb gelezen. Wellicht omdat deze psalm ook mijzelf zeer aanspreekt, maar ongetwijfeld ook omdat het een psalm is die bij veel mensen iets raakt. Wanneer bij het voorbereiden van een uitvaart blijkt dat nabestaanden allemaal een ander beeld van de overledene hebben, andere – soms tegengestelde – ervaringen ook, dan kan het een troost zijn te lezen dat er één is die ons door en door kent. Dat er één is die al die verschillende ervaringen en verhalen bij elkaar kan brengen. Dat er één is die die soms ondoorgrondelijke vader volledig begreep, die de demente moeder in al haar eenzaamheid van de laatste jaren kende.

Nu is het met deze psalm wel wat oppassen. Want dat kennen van ons door God kan makkelijk misbruikt worden. Het kan verworden tot een God die ons altijd in de gaten houdt, al onze

Wie wil zeggen wie hij is, moet eerst zichzelf kennen. En zoals Socrates ons al leerde is zelfkennis weliswaar essentieel voor echte wijsheid, maar allerm minst makkelijk en vanzelfsprekend. Wie ben ik eigenlijk? Misschien wel beter dan te stellen wie ik ben, is het jezelf af te vragen: wie ben ik? Die laatste vraag bracht mij bij Psalm 139. Er is – denk ik – geen psalm waar ik vaker over heb gepreikt. Er is ook

misstappen ziet en ons daar dan uiteindelijk op afrekent. In vroeger tijden werd het vaak zo uitgelegd. Wanneer we de oude berijming uit 1773 van deze psalm erbij pakken zien we daar al iets van terug: Niets is, o Oppermajesteit! Bedekt voor uw alwetendheid. Grote en imposante woorden, oppermajesteit, alwetendheid. In de grondtekst van de psalm vinden we ze niet terug, in het collectieve geheugen

van veel kerkgangers wel. Zonde, letterlijk bijna, want het maakt van de intieme God die David in deze psalm beschrijft juist een God op afstand, onbereikbaar en onbenaderbaar.

En zo'n onbereikbare God, op afstand van de mensen, is nu juist niet wat de psalmist wil beschrijven. Zulke goden waren er al genoeg in het Oude Israël en omgeving. Goden in het Oude Nabije Oosten waren figuren voor wie je bang moest zijn. Het kwam aan op offeren en goed je best doen en dan maar hopen en bidden dat de goden je gunstig gezind waren. Want een boze bui van een god en je oogst was mislukt of je huis werd verwoest. Het geloof in de goden werd vooral geregeerd door angst.

Bij de God van Israël lag en ligt dat heel anders. Deze God toont zich bewogen met en om de mensen. Het laat hem niet koud wat zij doen en wie zij zijn. Hij is geïnteresseerd in ons, gaan we op weg of rusten wij uit, Hij merkt het op. Wat we ook doen of denken, wat onze diepste angsten en verlangens zijn, Hij weet ervan.

Hij kent ons door en door.

Zijn kennen is dan ook niet bedoeld om ons in de gaten te houden, ons op misstappen te kunnen betrappen en daarop af te kunnen rekenen. Gods kennen van ons is niet zozeer dat Hij alles van ons weet, maar dat Hij ons kent. Zoals je tegen een geliefde of vriend kan zeggen, als die ergens mee zit: 'Ik ken je toch? Ik weet toch hoe dat werkt in jouw hoofd?' Het is kennen om nabij te kunnen zijn, om te kunnen begrijpen, te kunnen troosten, op te kunnen vangen als wij vallen.

Kennen zodat wij gekend zijn, gezien. Daarom ook, beschrijft de psalm, strekt Gods kennen zich uit over allerlei gebieden. Andere goden waren allemaal god over een bepaald terrein van het leven, op een bepaald grondgebied. Goden van de oogst bemoeiden zich niet met de oorlog of de jacht. Een god uit Babel had geen macht in Egypte. Goden van de hemel bemoeiden zich niet met het dodenrijk.

De God uit de bijbel laat zich op die manier niet begrenzen. Al verhief ik mij op de vleugels van de dageraad, al ging ik wonen voorbij de verste zee, ook daar zou uw hand mij leiden, zou uw rechterhand mij vasthouden, zegt de dichter van de psalm. Klom ik op naar de hemel – u tref ik daar aan. Lag

ik neer in het dodenrijk – u bent daar. Zelfs over de grenzen van leven en dood heen is God nabij. Het is een gedachte die angst in kan boezemen, maar vooral een die troostrijk kan en wil zijn.

En juist omdat God ons door en door kent, omdat Hij weet wat ons beweegt en wat er in ons leeft, voelt de psalmist ook de ruimte volledig zichzelf te zijn. Zelfs een al te menselijke driftbui ontbreekt niet. Het zijn verzen die vaak – ook door mij – overgeslagen worden. Omdat ze, voor het gevoel zo uit de toon van deze Psalm 139 vallen. Zoals de commentator Eduard Reuss in 1893 al schreef "Als deze psalm bij vers 18 was geëindigd, dan was het één van de mooiste van heel het boek geweest."

En inderdaad, lees maar vanaf vers 19:

Al verhief ik mij op de vleugels van de dageraad, al ging ik wonen voorbij de verste zee, ook daar zou uw hand mij leiden, zou uw rechterhand mij vasthouden

God, breng de zondaars om, - weg uit mijn ogen, jullie die bloed vergieten – ze spreken kwaadaardig over U, uw vijanden misbruiken uw naam. Zou ik niet haten wie U haten, Heer, niet verachten wie tegen U opstaan? Ik haat hen, zo fel als ik haten kan, ze zijn mijn vijand geworden.

Dat zijn zulke stevige, massieve en kwaadaardige woorden dat we er eigenlijk maar nauwelijks raad mee weten. Zo'n mooie vriendelijke psalm en dan zo'n eind, waarom toch? Komt dit niet gevaarlijk dicht in de buurt van fundamentalisme? Van religieus gemotiveerd geweld? Willen we dat nog wel?

Nee, dat willen we inderdaad niet, religieus gemotiveerd geweld, fundamentalisme. Maar is dat ook wat hier gebeurt? Ik denk het niet. De dichter spreekt zijn gedachten uit, binnen de veilige ruimte van zijn psalm, zijn gebed. Hij doet dat tegen iemand – God – die hem beter kent dan wie dan ook. Zou daar, juist binnen zo'n intieme relatie, geen ruimte voor mogen zijn? Zou je niet juist bij diegene die jou door en door heeft niet jezelf ook eens mogen laten gaan? Juist omdat diegene je begrijpt? Dit zijn geen woorden om uit te lekken, om aan de grote klok te hangen of in de krant te schrijven. Het

zijn ook geen woorden die om directe uitvoering roepen. Het is de frustratie over onrecht, over alles wat tegen God ingaat. Frustratie van een psalmdichter die zich bij diegene die hem volledig kent zo thuisvoelt, dat hij zich even volledig durft te laten gaan. Als het hier niet kan, waar dan nog wel? Alsof de dichter zegt: 'Sorry God, het maakt me zo razend, dit moest er even uit.'

En wie heeft dat nu niet? Dat je je soms opwindt, dat je kwaad bent, dat je gedachten hebt waarvan je weet: het is maar goed dat niemand dit hoort? Ook dat hoort bij ons, als feilbare mensen die we nu eenmaal zijn.

Zo dicht ook David in deze psalm, om dan vervolgens weer tot rust te komen, om het dan vervolgens juist niet te laten ontaarden in religieus geweld, maar

God om hulp te vragen het zover niet te laten komen.

Doorgrond mij, God, en ken mijn hart, peil mij, weet wat mij kwelt, zie of ik geen verkeerde we ga en leid mij over de weg die eeuwig is, klinken de laatste twee verzen dan ook.

En hoe goed is het dan als je

weet: alles wat in mij is, aan moois en goeds, aan slechts en kwaads, al mijn gedachten en overwegingen, alles waar ik trots op ben en alles waarvoor ik me schaam, er is er één die ervan weet.

Eén die weet welke geheimen ik meesters, welke angsten mij klein houden, één die op de hoogte is van wat geen mens van mij weet. Eén bij wie ik mezelf kan zijn, bij wie ik me niet hoeft te schamen voor wie ik ben, omdat die ene mij kent, door en door. Die weet hoe ik geworden ben wie ik ben, die begrijpt hoe het werkt in mijn hart en in mijn hoofd. En die mij daar dan niet op veroordeelt, maar die kennis gebruikt om mij te begrijpen. Eén aan wie ik niets meer hoeft uit te leggen, omdat Hij mij misschien wel beter kent dan ik mijzelf? Eén bij wie ik uit kan razen, om vervolgens verstandig verder te gaan. Eén bij wie zelfs mijn drift veilig is.

Wie ik ben? Ik weet het zelf maar ten dele. Maar te weten dat er één is die mij volledig doorheeft, geeft mij de rust om het bij dat beperkte kennen van mijzelf uit te houden.

Ik ben

Pieter Kousemaker

Ik ben

Ik ben een kanjer

‘Ik ben’ is bij uitstek het domein van kleinschalige sprookjes en mythen. Mythen spelen een rol op individueel, collectief / groepsniveau en op transcendent / religieus niveau.

Op individueel niveau: ik ben / jij bent... geloof in een sprookje

Van jongs af aan wordt een kind ondergedompeld in sociale interacties, die samengaan met een taalbad: dat geeft woorden aan wie je bent in de ogen van de ander.

De voor jouw bestaan belangrijke medemens in jouw sociaal netwerk, produceren een beeld dat bijdraagt aan je zelfbeeld en gaandeweg aan je identiteit. Dat ontwikkelingsproces voltrekt zich met en voor jou maar ook gedeeltelijk (en soms helemaal) zonder jouw instemming. Een kind gaat langzamerhand geloven in de beelden en de woorden die gegeven worden aan zijn persoon: het gaat geloven in de mythe over wie en hoe hij/zij is, maar soms schept een eigen-wijs jong mens een andere identiteit: nee, ik ben niet zus maar zó!

Er bestaan veel variaties op het thema ‘ik ben’: variëteiten van de mythen over de ander en over jezelf... zeg maar: sprookjes: Ik ben een kanjer, Leo is een talenwonder, Rashid is een doorzetter, Elsje is een slappeling, Sjon is een zenuwpees en X is een onbetrouwbaar sujet...

Op groepsniveau: wij zijn / zij zijn... de labels vliegen je om de oren

Eigenschappen aan een ander toedelen en uitvergroten kennen we ook op grotere schaal. Dan gaat het om mythen die opdoemen over de burens, de leden van een ander geloofsgenootschap, andere volken, of over heksen en leden van ‘Geheime Genootschappen’. Ze kunnen de vorm aannemen van samenzweringssprookjes. Ook vandaag worden we herhaaldelijk geconfronteerd met labels, vijanddenken, insinuaties over de (vermeende of echte) riskante trekken van een medemens, wanneer die uit de pas loopt, behoort tot de hoge bommen die veel wind vangen of voor sommigen onwelgevallige uitspraken doen of ongewenste gedraging laten zien... De labels vliegen je om de oren. De impact op basaal vertrouwen en elementaire sociale verbinding kan dan desastreus zijn. De ander wordt weggezet... op afstand gezet. Ik ben is verworden tot wij zijn, in contrast met zij zijn.

Op transcendent niveau: een domein waar mythen en visioenen heersen

Een minstens zo ingewikkeld verschijnsel zien we als er beelden en woorden gegeven worden aan het boven-materiële, het transcendente of het religieuze. We betreden dan een domein waar overtuigingen, ‘belevingen’, visies en visioenen gelden, soms hardhandig heersen! Zulke visies zijn evenmin onderbouwd als die over de andere volken of geloven... Er zijn geen empirische, objectiverende vaststellingen beschikbaar: De waarheid over ‘het heilige’, de Heilige, is een subjectieve waarheid, vaak door meerdere personen gedeeld: dus een

intersubjectieve waarheid. Gij zijt... wordt vanuit een vererende, verhogen- de uitspraak tot een collectieve overtuiging, tot het moment dat die overtuiging aan de Heilige woorden over Hem of Haar zelf in de mond legt: Ik ben... Er was eens een tijd dat een krant ‘De Waarheid’ heette: het was de waarheid van en voor die politieke groep van lezers van die waarheid. Elders heet vandaag de dag de Waarheid de Pravda... De waarheid is hier een overtuiging, een geloof dat het ‘zo is’, niet zelden gebaseerd op de toedichting van eigenschappen, tekortkomingen, zo niet de slechtheid van anderen. Zie het verschil in de betekenis van het werkwoord in: “Dit is een kilo suiker” en “Mijn vriendin is een schat” of “De baas is een smerige uitbouter”.

Attributies

Het toedelen van eigenschappen aan een ander of aan jezelf en het geven van namen daarvoor, valt onder het proces van labelling, toedeling of framing: in vaktaal noemt men dat vaak attributies. De taal zit er vol mee, de krant straalt er bol van: de coureur die zijn bolide op hoge snelheid door de Tarzanbocht loodst, is dan een magistrale coureur, de politicus die de aanval van de oppositie overleeft wordt een teflon-kunstenaar genoemd en de alleenstaande buurvrouw die van de buurman hulp krijgt bij het tillen van haar boodschappen heet ‘een talentvolle versierder’.

Attributies reduceren de medemens tot een spectaculair aspect ervan. Dat gebeurt ook bij een groep of een god – ten goede of ten kwade. Attributies kunnen meestal niet beheerst worden door het ‘slachtoffer’: het gaat vaak om

oncontroleerbare acties. Anderen schrijven aan iemand eigenschappen toe waar 'het slachtoffer' geen invloed op heeft.

Attributies zorgen dus geregeld voor oncontroleerbare sociale processen: verdachtmakingen, opgehemeld worden, ongetoetste etiketten... Jij hoort er wel bij, of wij bewonderen jou vanwege... en die ander hoort er niet bij... die is vals, onbetrouwbaar, heult met de vijand...

Een voorbeeld uit de tienerwereld: In meidengroepen komt het verschijnsel Queen Bee voor: het meisje met de hoogste sociale positie geeft aan wie niet bij de klik hoort, ten gevolge van de toegedichte negatieve kenmerken die dat afgewezen meisje heeft: de negatieve attributies van de Queen Bee sturen aan op een negatief groepsproces: outcasting en soms nog pijnlijker agressief groepsgedrag.

In de mythologie (zie eindnoot [i]) komen negatieve attributies in stevige mate voor, zoals de attributie van eigenschappen aan natuurverschijnselen, aan vreemde dieren, aan vreemde volken, aan buitengewone ervaringen. Kenmerkende eigenschappen worden dan gevat in woorden als: verslindend, bedreigend, verleidelijk, heilzaam, genadevol, louterend... heilig.

'Ik ben' als religieuze attributie

We kennen de woorden die gegeven

werden aan allerlei gebeurtenissen, verwachtingen, vertrouwen, lijden en wanhoop: 'spirituele attributies' als "Ik zal er zijn", "Ik ben"... de Alpha en de Omega.. de weg... de ware wijnstok... de goede herder... die mij getrokken uit de moederschoot mens genoemd heeft en geëigend...die mij roept 'Wie ben je, waar is je broer... die mij vasthoudt... Of de wreker en de strenge rechter... De ontvanger van die attributies komt dus ook, bijvoorbeeld in verhalen, acclamaties, rituelen en gelijkenissen, in beeld als dader en als spreker.

Religieuze taal zit vol attributies. Een groep mensen met religieus gezag verklaart vanuit die eerder genoemde attributies een medemens als soortverwant, maar dan wel een soortgenoot in het domein van de heiligheid, van de boven-aardse realiteit.

Wij verwoorden de attributies van Ik ben tot en met Hij is, Zij is... met beschrijvende kenmerken: we – of beter: zij hebben het over de machtige hand van de God van Abraham, Isaak en Jacob... Maar eveneens over de falende en in de steek latende: een God die zo iets toelaat... daar hoor ik niet bij ([ii]).

Mensen worden uitgenodigd om ervaringen, inzichten, overtuigingen, belevingen, vermoedens, verwachtingen en emoties te delen met de medemens, te etiketteren met een gemeenschappe-

lijke taal en om zo uit te nodigen tot een gedeelde zingeving.

Het Heilige, God, leverde de mens buitengewone ervaringen.

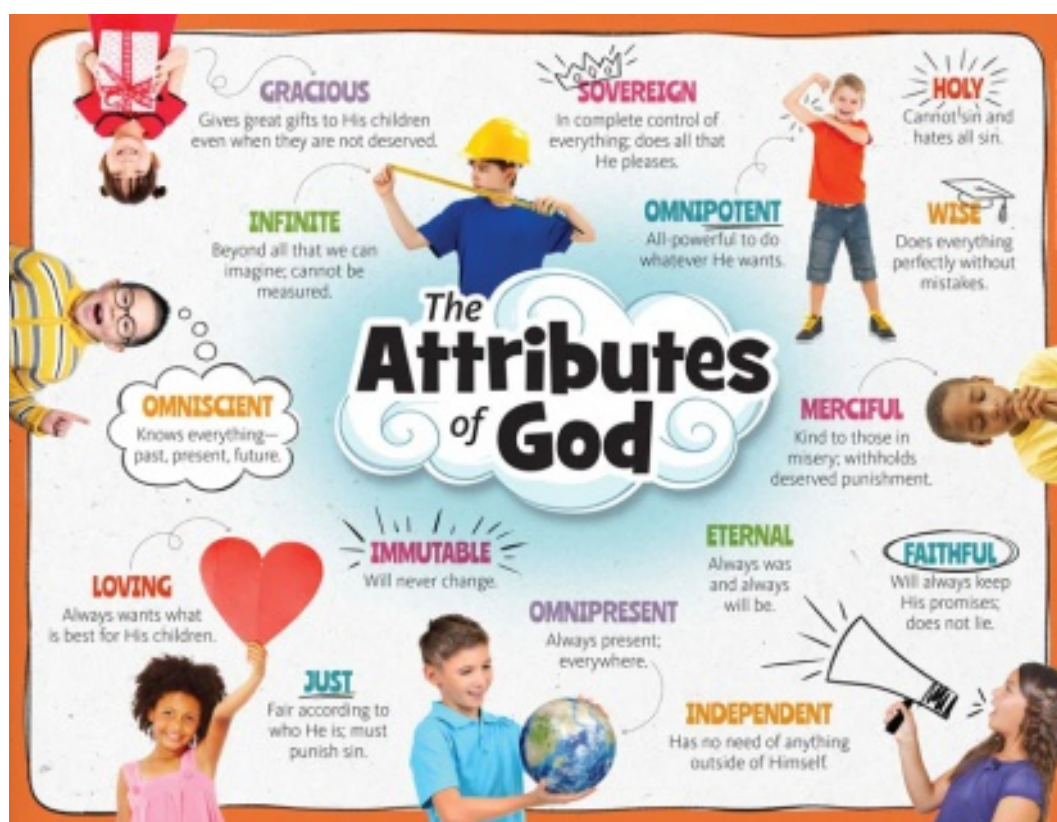
Of: buitengewone ervaringen leverden God op.

Die 'Eeuwige' ontving namen: de aller-eerste heiligverklaringen zullen vast gedaan zijn door mensen die zich geraakt voelden, die een bijzonder besef hadden na en door diepe existentiële ervaringen.

God was de ontvanger van de eerste heiligverklaringen... En de zender van die spirituele impuls die raakte.

[i] Een interessante inleiding op dit terrein is te vinden in het boekje geschreven door Hugo Koning: 'Mythologie' (Amsterdam Univ. Press; ISBN 978 90 8964 914 0; 2015. Een m.i. heel relevante inleiding, toegespitst op religieuze en theologische issues verbonden met mythen, openbaringen, en 'sprookjes' over het goddelijke is geschreven door John Bowker: 'GOD', ook Amsterdam University Press ISBN 978 94 6298 087 7; 2014.

[ii] Zie ; Klaas Hendrikse: Geloven in een God die niet bestaat. Uitg. Nieuw Amsterdam; 2007 ; ISBN 978 90 468 0308 0

*Ik ben de zon
in de zomer*

*de sneeuw
in de winter*

*en de druppel
die de lente
doet
overlopen*

nou jij

Als je me zoekt

*Ik ben
in de wolken*

Loesje

Postbus 1045
6801 BA Arnhem
www.loesje.nl

*je kunt
tegenwoordig
zoveel worden*

*dat ik maar
gewoon blijf
wie ik ben*

*Ik wil best zeggen
wie ik ben*

*maar pin me
er niet op vast*

Ik ben een blij bloemenhoofd

Monique van der Gaag

Ik ben... samen met mijn bevriende buurvrouw sinds een jaar gangmaker in mijn Lief en Leedstraat. Op kosten van de gemeente delen we attenties uit aan burens die dat kunnen gebruiken. Als Sinterklaas dichtte ik voor haar: "Beter een goede buur, dan een verre vriend! Maar hoewel iedereen dat beslist verdient, is dat nog geen vanzelfsprekendheid, zelfs niet na twee jaar corona-tijd. Daarom vindt deze goedheiligman het heel erg positief, dat je startte met dat Lief en Leedstraat-initiatief. En dan mag je Sint eens vertellen: 'Hoe is het dan om aan te bellen? En komt er metéén een blij gezicht of slaat men de deur voor je neus dicht?' Sinterklaas zegt: 'Niet getreurd, mij is dat ook wel gebeurd.' Oh, help, dat is precies Sints achilleshiel: 't Raakt hem tot in 't diepst van zijn ziel!'"

Gezicht

Via buurtborrels, nieuwsbrieven, kerstkaartjes, paaseitjes en een bloem huis-aan-huis maakten we ons bekend. Natuurlijk: ik ben... van de bloemen. Ik word daar blij van. Een anderstalige buurtgenoot werd ook heel blij van mijn vaas met narcissen, die klaar stond voor de burens die niet thuis waren toen ik langskwam. Gelukkig kwam hij mij twee dagen later bedanken én vertellen dat hij ze aan zijn tante had gegeven. Die vaas buiten neerzetten was misschien niet zo'n heel goed idee? Maar ik ben... op dit moment wel het (blij) gezicht van de campagne tegen eenzaamheid.

Gebod

Ik ben... de laatste tijd ambivalent als ik bid. Moet ik bidden om nog meer onverschilligheid, zodat we met de Lief en Leedstraat kunnen stoppen wegens gebrek aan saamhorigheid en een grote non-respons? Ik bid sinds vandaag dat ik er beter tegen kan. Ik ben... veranderd. Van de ene dag op de andere. Het is belangrijk dat we er zijn. Van-

daag aangebeld bij een donker huis. Daar hebben we er wel meer van in onze straat. 'Spookhuizen', waar soms een bleek gezicht achter een gordijn verschijnt, als ik langs loop. Ook dit huis: donker. Maar het ganglicht ging aan. Mijn hart maakte een sprongetje. Iemand keek door de brievenbus. Zag mij met mijn puntmuts. Het is koud buiten! Ganglicht ging uit. Ik geloofde mijn ogen niet. De deur bleef dicht. Daar stond ik met mijn goeie gedrag. Ik kwam om te vragen of mijn kaartje ontvangen was en Sinterklaas iets liefs voor de kinderen mocht brengen en wat hun namen waren. Taalprobleem? Verkeerde moment? Eigenlijk gaat het elke keer zo. Thuisgekomen appte ik onmiddellijk mijn mede-gangmaker. Dat luchtte op. Dat troostte. Stel dat ik dit vrijwilligerswerk alleen deed?

Blij bloemenhoofd

Ik ben... zo dankbaar dat ik niet eenzaam ben en niet alleen. Ik ben... best een aardig mens, als je me kent. Ik focus graag op het goede. Dat maakt me gelukkig. Ik ben... een blij bloemenhoofd. Ik sta graag midden op

tafel als blij bloemenhoofd bij de Iedereen is Bijzonder-etentjes als tafeldecoratie. Christiane van den Berg tipte me ooit, het was nog in corona-tijd: '(gratis) maaltijden in Oegstgeest.' Het is veel meer dan dat. Het is: gezelligheid, saamhorigheid, warmte, liefde en ook nog lekker eten op de koop toe. Ik ben... inmiddels toegevoegd aan het team. Die rol past mij goed. Ik ben... ook daar de 'blij bloemiste': ik zorg voor 'de bloemetjes' op tafel. Altijd mooi. Altijd bijzonder. Altijd met humor: zoals de OctopusAmaryllissen. Mijn voorstudie voor die andere tafel. De liturgische tafel. Voor bij de maaltijd van Brood en Wijn... Ik ben...blij!

<https://www.oegstgeest.nl/inwoners/zorg-welzijn-en-bijstand/samen-tegen-eenzaamheid-oegstgeest/lief-leedstraten-in-oegstgeest-ook-in-uw-sstraat>
<https://iedereenisbijzonder.nu/>

*Monique tussen de bloemen: foto Wim Langeveld, Stationsbloemist op Leiden Centraal
 bewerking gemeente Oegstgeest*

Ik denk, dus ik ben

Jasper Radder

Ik denk, dus Ik ben ^[1]

Deze bekende uitspraak, in het latijn: *Cogito, ergo sum*, van Descartes (1596-1650) en de toepassing ervan heeft grote invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van de rationele filosofie en de natuurwetenschappen. Het rationalisme heeft oude papieren. In Griekenland maakte Parmenides (ca. 515 v. Chr. - ca. 5e eeuw v. Chr.) om tot inzicht te komen in het ware “zijn” enkel gebruik van het denken en verwierpt de zintuiglijke “schijnwereld” als een foutieve bron. Plato (ca. 427 v. Chr. - 347 v. Chr.) bouwt hier verder op voort met zijn Ideeënleer. Kennis moet gefundeerd worden in het herinneren van ideeën die de mens al bezit van voor zijn geboorte, maar slechts vergeeten is.

Biografie

Descartes werd geboren in Frankrijk in het plaatsje La Haye en Touraine in Indre-et-Loire. Hij bezocht het Jezuïeten-college van La Flèche waar hij les kreeg in klassieke talen, wiskunde en Aristotelische filosofie. Daarna studeerde hij rechten aan de universiteit van Poitiers. In 1618 heeft hij zich als vrijwilliger aangesloten bij het Staatse leger van prins Maurits bij Breda. Na het uitbreken van de Dertigjarige Oorlog in 1618 werd hij tot officier benoemd in het leger van Maximiliaan I van Beieren dat vocht in Bohemen. In de nacht van 10 november 1619 kreeg hij drie ‘visioenen’ waarin hij de grondslagen van een “wonderbaarlijke” wetenschap ontdekte en een gedicht zag waarvan de eerste regel luidde: “Wat voor levensweg zal ik gaan leiden.” Om de heilige maagd te bedanken voor het verkregen inzicht ondernam hij een pelgrimage naar de Basiliek van het Heilig Huis in Loreto.

De erop volgende jaren hield hij zich vooral bezig met de filosofie van Aristoteles en de wiskunde. Hij vond dat men zich in de eerste plaats moest beperken tot onderwerpen waarover zekere en onbetwifelbare kennis mogelijk is.

Van 1628 tot 1649 verbleef Descartes in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, omdat ‘het klimaat er beter [was] om te denken’: er heerste vrede, terwijl elders de Dertigjarige Oorlog woedde.

Hij verbleef de eerste jaren in Middelburg, Franeker en Deventer waar hij met vele wis- en sterrenkundigen in discussie trad. In 1630 schreef hij zich in als student wiskunde aan de Universiteit Leiden. Vanaf 1634 woonde hij in Amsterdam waar hij in contact kwam met Constantijn Huygens (1596-1687). Zijn eerste belangrijke boek, *Discours de la méthode*, verscheen anoniem in 1637. Het is een autobiografisch document waarin hij de lezer aanspoort om in plaats van op boeken, overlevering of traditie te vertrouwen op denk-

stappen van het eigen verstand. Hij poneerde dat alle echte kennis op de wiskunde moet worden gebaseerd. In 1640 kwam hij weer naar Leiden en verbleef daar op Rapenburg 21.

In 1641 publiceert hij een van zijn hoofdwerken, *Meditationes de prima philosophia*, waarin hij zijn Godsbewijzen levert. Van 1641-1643 huurt hij kasteel Endegeest in Oegstgeest.

Na de dood van Frederik Hendrik in 1647 en het aantreden van de meer orthodox-calvinistisch ingestelde stadhouder Willem II voelde Descartes zich niet langer veilig in de Republiek. In 1649 kwam hij op verzoek van Christina, Koningin van Zweden, naar Stockholm waar hij logeerde bij de Franse ambassadeur. In 1650 liep hij een longontsteking op waaraan hij overleed. Hij werd begraven in Stockholm, maar in 1666 werd zijn lichaam overgebracht naar Parijs waar hij werd herbegraven. Bij aankomst in Parijs bleken zijn schedel en rechterwijsvinger gestolen. Op vijf verschillende plaatsen wordt beweerd dat men in het bezit van zijn schedel is.

Descartes was huiverig voor theologische en religieuze twisten en mengde zich met tegenzin in discussies over de vraag hoe zijn metafysica te verenigen viel met het katholieke dogma van de eucharistie. Hij betoogde dat het lichaam van Christus precies dezelfde uitgebreide kenmerken aanneemt als het brood waarvoor het in de plaats komt, en dus precies zo op de zintuigen zal inwerken als het brood, zodat het volledig dezelfde zintuiglijke indruk zal geven als brood. Descartes’ bezorgdheid was terecht. In 1663 werden zijn werken op de *Index Librorum Prohibitorum*, de lijst van verboden boeken, van de Rooms-Katholieke kerk geplaatst.

Rapenburg 21

(Natuur)wetenschappen

Descartes werd beïnvloed door Copernicus en tijdgenoten, als Galilei en Kepler. Hij zette de ontwikkeling van het mechanistische wereldbeeld in gang. Zijn uitgangspunt was dat alleen de wiskundige methode tot zekerheid zal leiden in de wetenschap. Dit betekent dat van de eigenschappen van de materie louter de geometrische, als uitgebreidheid, vorm, grootte, beweegbaarheid (de primaire kwaliteiten), helder en duidelijk begrepen kunnen worden. De andere eigenschappen, als warm, koud, kleur, geur, hard, zacht en dergelijke (de secundaire kwaliteiten) zijn het resultaat van de inwerking van materiële deeltjes op onze waarnemingsorganen. Descartes meent met behulp van deze mechanistische theorie niet alleen de dode maar ook de levende materie te kunnen verklaren. Het dier is een soort automaat, te vergelijken met bewegende poppen.

Filosofie

Descartes zocht naar waarheid door systematisch aan alles te twijfelen. Daartoe elimineerde hij eerst alle uitspraken en vormen van kennis waaraan op enigerlei wijze getwijfeld kan worden. Kennis is vooral gebaseerd op zintuiglijke waarneming, maar de zintuigen zijn volgens Descartes te onbetrouwbaar om waarnemingen te doen die leiden tot absolute waarheden. "Als ik mij ervan overtuigd heb dat er absoluut niets bestaat in de wereld, besta ik dan ook niet?" Het antwoord daarop is dat hij moet bestaan, want als hij zich ergens van overtuigt, bestaat hij. Ik denk, dus ik besta / Ik denk, dus ik ben. Omdat de mens God kan denken, bestaat Hij ook, en omdat Hij als volmaakt en goed wordt gedacht, zal Hij niet als een kwade geest handelen en ons onware zekerheid geven. God geeft dus uiteindelijk aan de menselijk rede

de hulp die zij nodig heeft om zich niet weer in de twijfel te storten.

Met de stelling, Ik denk, dus ik besta / Ik denk, dus ik ben, neemt Descartes een dualistisch standpunt in: hij scheidt de geest van het lichaam en komt zo tot de conclusie dat hij er niet zeker van kan zijn dat hij een lichaam heeft, maar wel dat hij een geest heeft. De verbinding tussen geest en lichaam zou gelegen zijn in de 'pijnapelklier'. Samengevat onderscheidde Descartes dus geest of ziel of God (*res cogitans*) van materie (*res extensa*). In zijn eigen woorden: "Onder de geschapen dingen zijn er enkele die niet kunnen bestaan zonder andere, daarom moeten we deze onderscheiden van die dingen die alleen de bijzondere bijstand van God nodig hebben om te bestaan". Dit rationalisme werkte door bij denkers als Spinoza (1632-1677) en Leibniz (1646-1716). Spinoza zal het rationalistisch model uitwerken in zijn magnum opus, *Ethica*. Hierin past hij de methode van Descartes zorgvuldig toe en probeert zijn filosofische stellingen werkelijk te bewijzen alsof het om wiskundige stellingen gaat. Hij vertrekt van een reeks duidelijk geformuleerde axioma's en leidt daar stap voor stap zijn conclusies uit af. In tegenstelling tot Descartes erkende Spinoza maar één substantie: God of Natuur (*Deus sive Natura*). Leibniz was ervan overtuigd dat als we de wiskundige methode maar correct toepassen, we alle problemen, ook politieke en sociale, zouden kunnen oplossen, alsof we de beginsituatie invoeren in een machine en het antwoord zal er eenduidig uitkomen.

Kritiek

Newton (1643-1727) verwerpt dit rationalisme. Hij betoogt dat men de axioma's en eerste principes niet moet zien als evidente en zuiver intellectuele

gegevens, maar dat ze daarentegen moeten worden "afgeleid" uit de ervaring. Zo past Newton perfect in de opkomende stroming van het empirisme. In de antieke filosofie zijn bij Aristoteles en vooral bij Epicurus al empiristische tendensen aan te treffen. Echt doorbreken zal het empirisme pas in de 17e en 18e eeuw in Groot-Brittannië. Het empirisme wil de synthetische oordelen vooraf, zoals geponeerd in het rationalisme, beschrijven tot synthetische oordelen achteraf.

Locke (1632-1704) stelt dat de menselijke geest, in tegenstelling tot Descartes, geen aangeboren ideeën bezit, maar slechts een onbeschreven blad (*tabula rasa*) is waarop de kennis wordt 'geschreven' door het opdoen van ervaring. Wetenschap is dan hoogstens een systeem van meningen, uitgezonderd de wiskunde. Hij onderscheidt wel, als Descartes, de primaire kwaliteiten van het object zelf van de secundaire kwaliteiten die iets subjectiefs zijn.

Hume (1711-1776) stelt dat de mens nooit de substantie achter de dingen in de ervaring kan vinden, maar dit geldt evenzeer voor andere zaken, zoals bijvoorbeeld het ik waarvan enkel bepaalde bewustzijnstoestanden en sensaties gevonden kunnen worden. Een soort metafysisch ego, als bij het rationalisme, wordt door Hume verworpen. Het besef van oorzakelijkheid verklaart hij met een verwijzing naar de ervaring van bliksem en donder. Het feit dat donder op bliksem volgt en dat na donder bliksem verwacht kan worden, is bekend uit ervaring. Het geloof in oorzakelijkheid is dus ontstaan uit een gewoonte. De oorzakelijkheid zelf kunnen we niet waarnemen. Hume komt hier naar voren als een radicale scepticus: het is nooit zeker of die substantie of causaliteit echt bestaat.

De impasse tussen rationalisme en em-

pirisme wordt beslecht door Kant (1724-1804). Hoewel hij van oorsprong rationalist was, werd hij uit zijn dogmatische slaap gewekt toen hij in contact kwam met het werk van Hume. Diens empirisme in zijn radicale vorm aanvaardde hij niet, want dat kon het succes van de wetenschap volgens Kant niet verklaren. Daarom komt hij tot een synthese van beide stromingen. Kennis komt tot stand door een combinatie van rede en ervaring. Kennis kan niet zonder ervaring, omdat het anders inhoudsloos en leeg zou zijn, want er is geen vaste aangeboren kennis. Anderzijds kan kennis ook niet zonder de rede, want dan zou de mens nooit in staat zijn de stroom van ervaring op adequate manier te ordenen en te interpreteren. Ervaring is dus nodig, maar ze wordt evengoed bewerkt door de categorieën van het verstand. Ook

Plaquettes op pand RAP 21

zaken waar Hume sceptisch tegenover stond, zoals substantie, oorzakelijkheid en het ik, komen volgens Kant voort uit formele categorieën die elk mens bezit.

Het empirisme kende een ander hoogtepunt in de vorm van het positivisme in de tweede helft van de 19e eeuw met een denker als Comte (1798-1857). In feite was het een voortzetting van de filosofie van Kant. Het positivisme

trekt de radicale conclusie dat alleen de empirische wetenschappen echte kennis kunnen leveren. Volgens Comte is de bloei van de moderne wetenschap een noodzakelijk product van de geschiedenis. Hij beschrijft dat de geschiedenis drie stadia doorgaat: een theologisch, een metafysisch waaronder ook het rationalisme valt en een derde, finaal stadium waarin kennis alleen afkomstig kan zijn van de ervaring beheerst door de wetenschappelijke methode: alleen de moderne empirische wetenschap kan echte kennis leveren. De levensfilosoof Bergson (1859-1941) bekritiseert Descartes als te 'intellectualistisch' en te 'mechanistisch'. Hij stelt dat ook de hedendaagse filosofie te grote nadruk legt op het verstand en het denken en daarmee geen oog heeft voor de vitale kracht van het leven. Dit werkt ook door in de fenomenologie. De fenomenologie is een filosofische stroming in de hedendaagse filosofie die ontstaan is op de grens van de 19e en 20e eeuw en uitgaat van de directe en intuïtieve ervaring van verschijnselen en hieruit de eigenschappen en de essentie van wat men ervaart probeert af te leiden. Zij gaat dus niet uit van bepaalde vooronderstellingen en is vrij van theorieën die verschijnselen causaal met elkaar in verband wil brengen. Centraal staat de notie van intentionaliteit: het denken of de ervaring is altijd gericht op iets. De ontwikkeling van de fenomenologische filosofie is voornamelijk gebaseerd op het werk van Husserl (1859-1938). De fenomenologie onderscheidt zich van de vroegere filosofie door twee kenmerken. 1. De fenomenologische methode heeft als doel datgene wat onmiddellijk gegeven is te beschrijven waarbij men theoretische aannames en dergelijke tussen haakjes moet zetten. 2. Het is de filosofie van het 'wezen'. Deze richt zich niet op kennis of de wereld, maar op het wezen: de ideële en begrijpbare kern van de verschijnselen die de mens kan vatten in zijn waarneming. De fenomenologische waarneming concen-

treert zich op de inhoud en negeert de vraag of dit object echt bestaat. Het gaat in deze filosofie dus niet om het 'dat' van de wereld, zoals in het rationalisme en empirisme, maar om het 'hoe', niet om het Er-zijn, maar om het Zo-zijn.

Kort samengevat kun je stellen dat in de filosofie en wetenschap in drie eeuwen een enorme ontwikkeling heeft plaatsgevonden van het rationalisme met zijn gedachte, abstracte, mechanistische wereldbeeld via het empirisme met zijn nadruk op kennis verwerving door middel van ervaring naar de fenomenologie die het wezen van de verschijnselen van het leven van alledag, de leefwereld, bestudeert.

[i] Ik heb hierbij gebruik gemaakt van Wikipedia: René Descartes, Rationalisme, Empirisme, Fenomenologie.

wat zijn er veel.....

Ik ben

Wilmieneke Koppe

*Ik zing, dus ik ben...
 Of ik fiets, lees, luister naar vogels,
 kijk naar eekhoorns en
 laat mijn gedachten gaan, dan ben ik, dan besta ik....
 Of ik luister, dus ik ben... Wordt er in deze wereld wel voldoende geluisterd...?
 Wordt er niet te veel gepraat...?
 Maar het liefste ga ik op de vleugels van een lied om de zwaartekracht te vergeten,
 zodat ik aardekracht en zonkracht kan voelen.*

*Ook in mijn lessen laat ik graag muziek horen.
 Soms mogen leerlingen verzoeknummers doorgeven, zo leer ik ze weer beter kennen....
 Het is een zegen, om zo tijd voor elkaar te nemen... naar elkaars muziek te luisteren,
 zo weg te dromen en / of elkaar te inspireren: er is meer, dan je eigen voorkeur...
 Heel vaak luisteren we met elkaar bewust naar muziek uit allerlei tradities.
 Meestal begin ik zelf met Mendelssohns: "Verleih uns Frieden gnädiglich",
 zoals dat gezongen werd door de Thomaner in de Thomaskirche in Leipzig
 bij de uitvaart van Kurt Masur...
 Of een cantate van Bach of het openingskoor uit de Matthäus Passion.
 De leerlingen schrijven daarbij mooie dingen op, vind ik...
 Heel andere muziek is Kristallnacht van BAP of 99 Luftballons (Koude oorlog) van Nena...
 of muziek van die Prinzen: Deutschland of Mein Fahrrad...
 Ook Christina Stürmer of Udo Lindenberg passeren de revue.
 Een topper vind ik nog steeds: De muur van Klein Orkest: daar kan ik allerlei eigen ervaringen als
 Zeitzeuge bij vertellen.*

*Een ander genre is Die Loreley van Heine, Der Erlkönig van Goethe of Kennst du das Land wo die
 Zitronen blühen.
 En dan kom ik bij Erich Kästner...
 Kennst du das Land wo die Kanonen blühen.... Of Primaner in Uniform...
 Dan is de oorlog weer heel dichtbij...*

*Mooi, om al die muziek met leerlingen te kunnen delen.
 Laten we elkaar hoop bieden op een betere wereld...
 Ik zing, ik luister muziek met andere mensen, dus ik ben....*

Ik ben een steen

Wouter Belier

B en ik iets, niets of iemand?

Ik ben iets

“Ik ben een steen” zul je een steen niet snel horen zeggen, althans (politiek correct) voor zover wij weten. Stenen bestaan zou Sartre zeggen “en soi”. Zij bestaan zonder een bewuste binnenwereld. Dit lijkt een wat overbodige inleiding, maar dat is niet het geval. De dominante visie op wat de mens is, is de naturalistische. We bezien mensen als natuurproducten. Als de resultanten van een Darwinistisch evolutieproces. Of als het onverbiddele gevolg van een bepaalde DNA samenstelling. In ieder geval als dingen die op de een of andere manier verklaard kunnen worden. In deze benadering zijn wij ons brein. Hoewel het misschien beter is om te zeggen: “Zij zijn hun brein”. Je kunt dit namelijk alleen maar vanaf de buitenkant zeggen. Behalve een fysische verklaring grossieren we ook in sociaal-constructivistische modellen. Al ons doen en laten ligt op voorhand vast. We worden geboren, leven en sterven in een sociale omgeving. Deze hebben we niet zelf uitgezocht. Slavin in het klassieke Griekenland? Academisch gevormde witte man? De samenleving waarin je leeft en je positie binnen die samenleving bepalen jouw ideeën. Een helder voorbeeld van deze manier van denken zien we in de discussie over de vrije wil. Neurowetenschappers weten daar wel raad mee. De ervaring van de vrije wil ontstaat pas nadat de hersenen klaar staan om iets te gaan doen. Eerst een toename van de fysische bereidheidspotential en dan het drukken op de knop (het beroemde experiment van Benjamin Libet). Dit is

ook de insteek van Dick Swaab (*Wij zijn ons brein*) en Victor Lamme (*het brein als babbelbox*). Fysieke neurologische processen bepalen ons doen en laten. Er is geen wij dat daar invloed op heeft.

De Gentse moraalfilosof Jan Verplaetse hangt deze visie aan. “*Breinwetenschappers zijn het er stilaan over eens dat de vrije wil niet bestaat. Onze bewuste beslissingen zijn de uitkomst van onbewuste processen waarover we geen ultieme controle hebben. De idee dat een bewust ‘ik’ aan de knoppen zit, is een illusie. Wat zijn de gevolgen van een onvrije wil?*” Het antwoord van Verplaetse laat zich raden. Geen vrije wil, dan ook geen verantwoordelijkheid of schuld. Op persoonlijk vlak moeten we ‘verwijteloos’ leven en het recht moet ‘schuldloos’ uitgeoefend worden.

Ik ben niets

Er zijn andere posities mogelijk. Bij de eerder genoemde Sartre is een steen een “en soi”. Maar wij mensen behoren als zelfbewuste wezens tot een andere categorie, door Sartre “pour soi” betiteld. Wij zijn er niet alleen, maar kunnen ook nog eens afstand nemen van onszelf. Over dit “ik” dat naar zichzelf kijkt kunnen we niets zeggen. Het lijkt op de positie die Kant innam. Het idee van een “ik” dat denkt is niet voor ons kennen te bereiken, maar is wel een noodzakelijke vooronderstelling van ons denken. Het “Ich denke” begeleidt ons steeds als voorwaarde. In de termen van Kant is dit de transcendentale eenheid van apperceptie. Over deze eenheid is bij Kant niets te zeggen. Bij Sartre is deze onmogelijkheid het centrale onderscheid tussen mens en dier of ding. Een mens heeft geen essentie. Een mens bestaat eerst en ont-

wikkelt dan in vrijheid een essentie. “L’existence précède l’essence.” Dingen zijn, mensen niet. Dit is de betekenis van de titel van zijn beroemdste boek *Het Zijn en het Niet*. Uitspraken over wie we echt of eigenlijk zijn, zijn onbestaanbaar. Het enige fundament dat we hebben is dat we veroordeeld zijn tot vrijheid. Een vrije wil? Het is echt het enige dat we hebben. Het enige verwijtbare is een beroep op een vooraf gegeven essentie in een poging onder onze vrijheid uit te komen. “Hier sta ik, ik kan niet anders” is dan ook niet juist volgens Sartre. Je kunt altijd anders. Ontkennen is een vorm van “mauvaise foi”.

Ik ben iemand

Zijn wij “iets” dan worden wij als natuurgegevens vanuit een derdepersoonsperspectief geobjectiveerd. Alles wat wij doen en denken ligt op voorhand vast. We zijn volledig gedermineerde wezens. Uiteindelijk is er zelfs voor een Spinozistische vrijheid geen ruimte. Waarom zou alles gedermineerd zijn, maar zou er voor ons de deur nog op een kier staan om daar al dan niet vreugdevol mee in te stemmen?

Zijn wij “niets” dan is onze vrijheid het enige wat ons rest. Onafhankelijk van anderen, losgezongen van enige betekenis horizon dolen we rond als atomaire monaden. Zelfs de *harmonia praestabilita* van Leibniz (en God natuurlijk) ontbreekt.

Beide visies staan haaks op onze zelfervaring. In de fenomenologie staat deze ervaring centraal. We prijzen iemand ergens voor of we nemen iemand iets kwalijk. Wie deze ervaring serieus neemt zal dan ook moeten aannemen dat er sprake is van verantwoordelijkheid en dat er dus ook een vrije wil en

vrijheid noodzakelijk is. De naturalistische ontkenning is niet juist, maar zij is het gevolg van het verabsoluteren van één manier van kijken. Voor een fenomenoloog bestaan liefde, muziek, poëzie in de ervaren werkelijkheid. Zij zijn niet reduceerbaar tot hormonen, geluidsgolven en lettertekens.

Maar ook de Sartriaanse vrijheid komt niet overeen met onze zelfervaring. We bestaan niet alleen, maar we bestaan in een vooraf gegeven wereld. Onze omgeving, ons lichaam, onze (on)mogelijkheden: het is geen "mauvaise foi" om in te zien dat we in deze wereld zijn geworpen. "Niemand leeft voor zichzelf" maar ook leeft niemand alleen door zichzelf. Ons doen en laten krijgt alleen maar betekenis tegen een horizon van vooraf gegeven betekenissen. Wat kan het betekenen om "iemand" te zijn? Ik denk dat een "iemand" een tussenpositie inneemt tussen een "iets" en een "niets". Harry Frankfurt maakt een onderscheid tussen eerste en tweede orde verlangens. In eerste orde verlangens komen onze wensen en voorkeuren tot uiting met betrekking tot de buitenwereld en anderen. Tweede orde verlangens hebben betrekking op onze eerste orde verlangens. Het verlangen naar een sigaret is bij Frankfurt een eerste orde verlangen. Het verlangen een van nicotine onafhankelijk gezond levend iemand te zijn is een tweede orde

verlangen. In dit geval in strijd met het eerste orde verlangen. We zijn vrij als onze eerste en tweede orde verlangens met elkaar overeenstemmen. We zijn als het ware veroordeeld tot het zoeken naar deze overeenstemming. In deze zoektocht starten we niet vanuit een "niets" dat zich naar de toekomst toe projecteert. We proberen steeds beter diegene te zijn die we op tweede orde niveau willen zijn. Deze ideaalbeelden ontstaan in een sociale en historische context. De betekenis horizon is bepalend voor onze eigen betekenisgeving. Zelfkennis groeit door bewuste reflectie. Zelfkennis is noodzakelijk voor zicht op onze tweede orde verlangens. Maar we blijven tegelijkertijd een "iets". Onze eerste orde verlangens hebben we niet altijd in de hand. Dit is de wereld van oorzaak en determinatie. Maar het is niet de wereld van verwijteloos en schuldloos leven. Zelfbewust leven betekent steeds reflectie op de structuur en aard van onze verlangens. Iemand zijn betekent een antwoord geven op de vraag: "Wil ik dat ik dit wil?"

Iemand zijn is geen gegeven maar een opdracht.

www.filosofiepraktijkleiden.nl

Ik ben een kamer van hoop

*Decemberregen,
het mist in Moskou.*

*Ik ben twee zwervers in het
Gorkipark
starend in het vuur.*

*Ik ben een schaatser,
steeds maar harder en harder
op het snel smeltende ijs.*

*Soms ben ik beloken,
verdwaald in een lege spiegel.*

*Som ben ik,
de prins van Laterrijk.*

*Maar altijd ben ik,
een kamer van hoop.*

*In mijn kamer is het knus,
bij het elektrisch haardvuur is
vast nog wel
een plekje voor je vrij.*

Kom je ook vanavond?

Arie de Kluijver

Ik ben lekker stout

Ik wil niet meer, ik wil niet meer!

Ik wil geen handjes geven!

Ik wil niet zeggen elke keer:

Jawel mevrouw, jawel meneer...

nee, nooit meer in m'n leven!

Ik hou m'n handen op m'n rug

en ik zeg lekker niks terug!

Ik wil geen vieze havermout,

ik wil geen tandjes poetsen!

Ik wil lekker knoeien met het zout,

ik wil niet aardig zijn, maar stout

en van de leuning roetsen

en schipbreuk spelen in de teil

en ik wil spugen op het zeil!

En heel hard stampen in een plas

en dan m'n tong uitsteken

en morsen op m'n nieuwe jas

en ik wil overmorgen pas

weer met twee woorden spreken!

En ik wil alles wat niet mag,

de hele dag, de hele dag!

En ik wil op de kanapee

met hele vuile schoenen

en ik wil aldoor gillen: nee!

En ik wil met de melkboer mee

en dan het paardje zoenen.

En dat is alles wat ik wil

en als ze kwaad zijn, zeg ik: Bil!

uit: 'Ik ben lekker stout' (1955)

van Annie M.G. Schmidt (illustratie waarschijnlijk Fiep Westendorp)

Wie ben ik?

Ton Uijl

Gewoon een vader van drie zonen, waarvan één een pleegzoon. Daar ben ik later mentor van geworden. Zo gaat dat dan. Mijn zonen zorgden ervoor, maar ook mijn schoondochters, dat ik gezegend ben met zes kleinkinderen, waarvan de oudste 28 en de jongste 14 is. Zij vragen uiteraard om aandacht en ze geven me ook veel plezier. Hoewel mijn vrouw Nel er niet meer is, weet ik dat ze trots op me is over hoe ik met mijn kleinkinderen omga. Op zich is dat allemaal niet zo interessant voor de ander. Ook het volgende niet. Ik heb veel scholen doorlopen vanaf de kleuterschool tot en met het HBO. Nooit gedacht dat ik ooit als supervisor op de huisartsenopleiding een rol zou gaan spelen aan het Erasmus MC en LUMC. Ik voldoe niet aan de 7 vinkjes van Joris Luyendijk. Ik kom er twee tekort. Mijn vader was huisschilder, later con-

ciërge. Mijn moeder maakte huizen schoon en ook nog twee schoolgebouwen. Af en toe was mijn vader werkloos. Zo gaat dat soms. Ben geboren in Schiedam, waar het Rotterdams de standaardtaal was. Tegenwoordig zit ik in de Schola. Zingen vind ik leuk. De joodse filosofie spreekt mij wel aan. Heb dus een scriptie over Martin Buber geschreven, ooit eens in een ver verleden. Tegenwoordig werk ik nog een beetje. Ik begeleid intervisie van huisartsen en ook Specialisten Ouderengeneeskunde. In principe ben ik mijn bedrijfje aan het afbouwen, maar soms krijg ik nog een dringend verzoek van een huisarts of van de huisartsenopleiding het LUMC. Ik zeg dan ja, omdat ik het vak van supervisor en coach te leuk vind en mij energie geeft. Als vrijwilliger werk ik bij slachtofferhulp. Soms heftig, maar ook zeer dankbaar werk.

Mijn hele leven heb ik geschreven. Soms als columnist voor het vakblad van verzorgenden, of het beroepsblad van de beroepsvereniging van supervisors en coaches. Maar nu ben ik trots op het feit dat ik een novelle heb geschreven die nu zelfs bij boekhandel De Kler te koop ligt. Gewoon omdat ik dat aan de boekhandelaar gevraagd heb. Zo deed ik dat. Het verhaal gaat over de balans tussen afstand en nabijheid binnen de hulpverlening. Dat zoiets bijna uit de hand kan lopen heeft de hoofdpersoon Karel in contact met zijn cliënt aan den lijve ondervonden. De titel van het boek is: Kastanjes in de herfst, geschreven dus door Ton Uijl.

Uit de kunst...

Jasper en Mariet Radder

Van de zomer bezochten wij de kunsthall KAdE in Amersfoort waar een expositie was over 'Schurend Paradijs'. Wat mij vooral aansprak was de wijze waarop een 'doorbraak in verstening' werd verbeeld. Ik maakte er twee foto's van: een van de 'doorbraak' en een van een toelichtende tekst.

Schurend Paradijs toont een reeks kunstenaars die een blik gunnen op het paradijs. Zowel de meest ideale voorstelling daarvan als kanttekeningen bij dit concept. Het is een uitbundige tentoonstelling die de grauwhed en eentonigheid van deze tijd doorbreekt met kleurrijke vergezichten en overdadige verbeeldingskracht. Zo laat LOLA Landscape een groene oase oprijzen tussen de betontegels. Sur le pave la plage? Dit is veel meer dan dat.

een deel van de tentoonstelling

Eruptie

Het paradijs is een geïdealiseerd landschap, een projectie van verlangens. Het geeft in overvloed wat in het dagelijkse landschap ontbreekt. Terwijl dit oorspronkelijk ging om voedsel, water en veiligheid, is er in westerse stedelijke samenlevingen een nieuw tekort ontstaan: contact met de natuur. Lange tijd was het natuurverlangen dat hieruit voortkwam reden voor verre reizen, maar dit begint langzaam plaats te maken voor een lokaal en collectief alternatief. De stad wordt opengebrouwen en overal ontstaan gevel-, buurt-, dak- en voedseltuinen. Ook wordt onze veiligheid op een nieuwe en meer fundamentele manier bedreigd, namelijk door het klimaat. Ontharding, bebossing en rewilding zijn belangrijk in de strijd tegen klimaatopwarming.

Het nieuwe paradijs ligt onder de straatstenen. In de centrale hal barst de natuur uit een stedelijke vloer omhoog. In deze eruptie van oernatuur groeien varens en boomvarens, planten die 300 miljoen jaar geleden ook al in Nederland voorkwamen en waarvan de resten de basis vormden voor de fossiele brandstoffen van nu. Ze haalden CO₂ uit de atmosfeer en verkoelden hiermee de aarde.

De volgende

Hooglandse

Nieuwe

zal verschijnen op

zondag

2 april 2023

Het thema van dat nummer zal zijn

bouwen

ook met dit thema kunt u alle kanten op,
opbouwen, afbouwen, uitbouwen, waar gaan we
naar toe...

verras de lezer van de HN met uw bijdrage

U wordt uitgenodigd om
een bijdrage in te sturen,
een stuk van maximaal 600 woorden.

De kopijdatum voor het
april-nummer zal zijn

zondag 19 maart 2023

Feddema actueel

Kerstmis in de derde wereld

Hans Feddema

Kerst is in het Westen meer dan religie, religiositeit of verlangen naar vrede en vriendschap. Het is feestelijkheid, een traditie met veel zang en muziek, wenskaarten, aparte 'shopping', vrij veel bijeenkomsten, familie- en andere ontmoetingen en niet te vergeten lichtjes op straat en in de woning. Het was dan ook wel even wennen voor me wanneer ik als onderzoeker met kerst, dus in een collegevrije periode, in bijvoorbeeld het warme Botswana of Zuid-Afrika was. Ik moest er aan terugdenken, doordat mijn vriend Ojas de Ronde er in maandblad Reflectie een column aan wijdde, gezien zijn vele reizen in Azië.

In Afrika en Amerika is er weinig verschil met Europa. In Afrika is er naast het mooie Ubuntu zoveel christelijke en andere religiositeit, dat de kerst qua innerlijke beleving en verlangen in die tijd om meer vanuit het hart en in vrede te leven er nu ook niet meer is weg te denken, zij het minder feestelijk en op uiterlijke dingen gericht dan hier.

In Azië zou je het niet verwachten gezien het taoïsme, hindoeïsme en boeddhisme in die regio. Maar ook daar ontbreken de kerstmarkten en andere kerstrituelen niet helemaal. Zelfs niet in Japan. In Sri Lanka merkte ik dat van regeringswege de eerste kerstdag een officiële vrije dag is geworden, ook al was er een christelijke minderheid in het land. In China kreeg het christendom, dat de laatste tijd nogal groeit, al in de achtste eeuw tijdens de Tang-dynastie de naam 'Het Licht van het Westen'. Wordt het christendom er nu wat tegengewerkt door het regime, toch waren er met kerst in de grote steden en shopping-centra veel kerstversieringen en kerstverlichting te zien. In het naburige Vietnam is zelfs de kerststal doorgedrongen. De globalisering wordt thans vooral geduid als de grote invloed van de Aziatische spiritualiteit op de moderne westerse mens, die daardoor minder seculier lijkt te zijn dan gedacht. Wat betreft de mooie kerstsfeer en qua vredesverlangen, was er in Azië en Afrika lange tijd wat betreft de kerstraditie en de kerstgedachte meer sprake van een globalisering in omgekeerde richting. Zij het anders dan in de koloniale tijd op vrije basis.

(Dr. Hans Feddema is antropoloog, voormalig universitair docent ad VU, historicus en columnist)

Het favoriete gedicht van ...

Jules de Vries

Het onderstaande gedicht heb ik vaker gebruikt in afscheidstoespraakjes.

Afscheid nemen gaat altijd gepaard met weemoed. Of het nu van je werk is of van een vrijwilligersklus waarvoor je je lang hebt ingezet. Aan de ene kant is er een zekere weerstand, je moet loslaten en dat gaat niet gemakkelijk. Aan de andere kant is er ook de wetenschap dat het verhaal doorgaat, dat het werk/project met jouw afscheid niet stopt; dat is een soort troost; het leven gaat door.

Tot je eens je laatste sleutel moet inleveren.....

Huizen in de binnenstad

*Die huizen in de binnenstad,
waarvan je eens de sleutel had.*

*Elk wonen voel je als voorgoed,
toidat je toch verhuizen moet.*

*Je naambord bij een andere bel
en na wat weken went het wel.*

*Je treft je oude huizen aan
en kunt er niet naar binnen gaan.*

*Ze staan er nog precies als toen
hun huiselijke plicht te doen.*

*Ondanks de reuma in hun hout
worden ze heel erg langzaam oud*

*en halen 't jaar 3000 wel
als 't goed blijft gaan met Stadsherstel.*

*Die huizen in de binnenstad,
waarvan je eens een sleutel had,*

*waar nu een ander slaapt en eet,
die nog van geen verhuizen weet*

uit: 'Ik had als kind een huis en haard', 1996.

Willem Wilmink